

JOANNA WRÓTNIAK

Błędy wychowawcze nauczycieli w opinii studentów

Educational Mistakes by Teachers in the Opinions of University Students

ORCID: 0000-0002-0492-4396, doktor, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki, Zakład Teorii Wychowania, Polska

Streszczenie

Skuteczność procesu wychowania warunkowana jest m.in. ilością popełnianych błędów przez wychowawców. Celem badań było poznanie opinii studentów na temat błędów wychowawczych nauczycieli. Badania miały charakter sondażu diagnostycznego. Materiał empiryczny zebrano, wykorzystując kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji zawierający pytania z kafeterią zamkniętą, półotwartą oraz otwartą.

Słowa kluczowe: błędy wychowawcze, nauczyciel

Abstract

The effectiveness of the upbringing process depends, among other things, on the number of mistakes made by educators. The aim of the research was to ascertain the opinions of university students on the educational errors of teachers. The research was in the form of a diagnostic survey. Empirical material was collected using a self-created questionnaire containing closed-ended, semi-open-ended, and open-ended questions.

Keywords: educational errors, teacher

Wstęp

*Popelnianie błędów nie jest najgorsze.
Najgorsze jest ich ukrywanie.*

Bertold Brecht

Od dzisiejszej szkoły nie wymaga się, że będzie wyłącznie instytucją kształcąca. Wyraźne są głosy szerokiego grona opinii publicznej o konieczności większego skupienia się w szkole na zadaniach wychowawczych. Oczekuje się tym

samym, że nauczyciele stojący na straży procesu wychowania w szkole zmierzać będą do kształtowania w dzieciach i młodzieży poczucia niezależności oraz podmiotowości. Wciąż apeluje się o to, aby szkoła w swych działaniach skierowanych na ucznia stwarzała swym podopiecznym coraz większe szanse rozwoju nie tylko w zakresie ich sfery intelektualnej, ale również społecznej i duchowej (Zubrzycka-Maciąg, Wosik-Kawała, 2012).

Wychowanie opiera się w szczególności na określonych interakcjach pomiędzy uczniami a nauczycielami. W sytuacji, gdy obie strony uzgadniają elementy i wspólnie je realizują, cały proces przebiega w sposób harmonijny. Jeżeli jedna ze stron nie potrafi utrzymać kontroli nad całością, dochodzi do zachwiania równowagi, czego skutkiem jest pojawienie się błędów wychowawczych (Hurlo, Kijowska, Sorokosz, 2017). Kupisiewicz wskazuje na niewłaściwe sposoby pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli. Błędy wychowawcze rozumie jako niewłaściwe metody i formy wychowawczego oddziaływania na dzieci i młodzież, które prowadzą do zaburzeń w ich zachowaniu, naruszają równowagę między swobodą a przymusem w wychowaniu (Cieśleńska, Głowała, 2017).

Zdaniem Guryckiej (1990, s. 24) błąd wychowawczy to „zachowanie wychowawcy, które stanowi realną przyczynę bądź ryzyko powstania szkodliwych dla rozwoju wychowanka skutków”. Gurycka szczegółowo charakteryzuje poszczególne rodzaje błędów wychowawczych nauczycieli, wskazując tym samym na konsekwencje, jakie ponoszą uczniowie.

Pierwszym z błędów wychowawczych jest *rygoryzm*. Nauczyciel bezwzględnie egzekwuje wykonywanie poleceń. Sprawdza, drobiazgowo kontroluje wymagania. Uczeń staje się jednostką bierną, podporządkowaną. *Obojętność* – nauczyciel utrzymuje dystans wobec dziecka i jego spraw. Uczeń ma obniżoną samoocenę, trudności w nawiązywaniu głębokich kontaktów interpersonalnych. *Uległość* – nauczyciel spełnia zachcianki dziecka. Obniża, a nawet rezygnuje z wymagań stawianych dziecku wobec jego nalegań. Dziecko przyzwyczaja się do bycia traktowanym w specjalny sposób, co powoduje zanik krytycyzmu. *Niekonsekwencja* – wychowawca ma zmienne wymagania i zachowania wobec dziecka. Jest labilny w formułowaniu poleceń. Uczeń traci poczucie kontrolowania sytuacji, odczuwa lęk i niepewność wobec trudności. *Agresja* – nauczyciel atakuje w sposób słowny, fizyczny lub symboliczny, zagrażający lub poniżający dziecko. Uczeń ma poczucie zagrożenia, krzywdy, wstydu, zostaje obniżona jego samoocena. Częste kary powodują, iż dziecko przestaje reagować na inne zabiegi wychowawcze. *Hamowanie aktywności* – nauczyciel przerywa, zakazuje aktywności własnej dziecka poprzez fizyczne lub symboliczne zachowania własne, zmienia bez powodu rodzaj aktywności dziecka. Takie zachowanie może wpłynąć na wytworzenie się u dziecka zależności i rezygnacji z własnego myślenia i działania. *Eksponowanie siebie* – nauczyciel koncentruje uwagę dziecka

na walorach własnych, na swoich potrzebach, odczuciach wtórnych do aktualnych potrzeb dziecka. Dziecko może czuć się zmęczone takim zachowaniem, chce przypodobać się nauczycielowi, aby sprostać jego ideałowi, nie jest więc autentyczne. *Zastępowanie* – nauczyciel wyręcza dziecko w działaniach, przyjmuje jego zadania bez oczekiwania na wyniki pracy. Dziecko traci kontrolę nad sobą, staje się niezaradne i mało samodzielne. *Idealizacja dziecka* – ciągłe zajmowanie się dzieckiem i jego sprawami, utożsamianie się z nim jako najwyższym dobrem, chronienie przed możliwymi niebezpieczeństwami. Dziecko może czuć się faworyzowane. U takiego dziecka brak pochwały jest równoznaczny z karą (por. Gurycka, 1990; Cieśleńska, Głowala, 2017).

Błąd w wychowaniu nie jest kategorią jednorodną, może on przyjmować różne charakterystyki. Ze względu na genezę i czynniki uruchamiające różne kategorie błędów wychowawczych można wyróżnić: *błędy sytuacyjne* – niekorzystne wychowawczo, incydentalne, przemijające zachowania prowokowane przez sytuacje interpersonalną, w której znajdują się podmioty sytuacji wychowawczej; *błędy postawy* – wynikające z wadliwych ustosunkowań się wobec wychowanka, które mają charakter utrwalony i powtarzalny w podobnych sytuacjach wychowawczych (Jarosz, Wysocka, 2006). W literaturze dostrzegamy również błędne zachowania nauczycieli, jakie popełniają oni pod wpływem stresu, zdenerwowania, broniąc się przed zagrożeniem lub mu ulegając. Do błędów tych można zaliczyć: nieprzestrzeganie zasady indywidualizacji w procesie dydaktyczno-wychowawczym, nieznanostwo ucznia oraz jego podstawowego środowiska życia, niekonsekwencję w zakresie stawianych dziecku wymagań i egzekwowania ich, brak obiektywizmu i bezstronności w ocenianiu uczniów, brak poszanowania godności osobistej ucznia, niekulturalne, momentami brutalne traktowanie go, stwarzanie uczniom sytuacji uprzywilejowania ze względu na pozycję społeczną rodziców, brak umiejętności nawiązywania kontaktów z rodzicami, przrzucanie odpowiedzialności na ucznia za niewłaściwe zachowanie rodziców wobec nauczyciela bądź też niski poziom kultury moralnej rodziny (Cieśleńska, Głowala, 2017, s. 151).

Rozważając tematykę dotyczącą błędów wychowawczych, trudno napotkać jednoznaczne określenia. W literaturze podkreśla się, że wychowanie błędne nie równa się wychowaniu nieskutecznemu. Wychowanie nieskuteczne dotyczy takiej sytuacji, gdy zakładane cele nie zostały zrealizowane, natomiast błąd w wychowaniu wiąże się z dostarczeniem takich doświadczeń, które nie są zgodne z celem – pozostaje więc takim zdarzeniem, które powoduje niekorzystne skutki dla rozwoju dziecka (Pilch, 2010, s. 408).

Rozwinięcie

Celem niniejszych badań było poznanie opinii studentów na temat błędów wychowawczych nauczycieli. Problem główny zawierał się w pytaniu: Jakie są opinie badanych studentów na temat błędów wychowawczych nauczycieli?

Z tak sformułowanego problemu głównego wynikają następujące problemy szczegółowe: Jak rozumieją pojęcie *błędów wychowawczych* badani studenci?; Jakie rodzaje błędów wychowawczych nauczycieli wskazują badani?

Jakie przyczyny i skutki popełnianych przez nauczycieli błędów wychowawczych dostrzegają badani studenci? Jakie sposoby na zminimalizowanie popełnianych przez nauczycieli błędów wychowawczych wymieniają badani studenci?

Badania miały charakter sondażu diagnostycznego. Materiał empiryczny zebrano, wykorzystując kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji. Badania przeprowadzono wśród studentów pedagogiki UMCS w Lublinie. Ogółem przebadano 78 studentów. Prawie wszystkie badane osoby to kobiety (75 kobiet, tj. 96,2%).

Pierwsze pytanie dotyczyło zdefiniowania pojęcia *błędy wychowawcze*. Najwięcej, tj. 48 badanych (61,5%), określa ten termin jako *zachowanie, które negatywnie wpływa na rozwój dziecka, nieprawidłowe postępowanie nauczyciela wobec ucznia, złe traktowanie ucznia przez nauczyciela, niepożądane zachowania nauczycieli*. Inne określenia tego terminu były następujące: *błędy popełniane przez nauczycieli, które mają niekorzystny wpływ na dziecko, mogą obniżyć jego samoocenę lub wywołać agresję* (19,2%); *zachowanie, które zniechęca ucznia do nauki, wywołuje niechęć do szkoły i osoby nauczyciela* (10,2%); *to takie zachowanie, które nie powinno mieć miejsca ze względu na dobro dziecka i jego rozwój teraźniejszy i przyszły* (7,7%).

Drugie pytanie dotyczyło wskazania konkretnych rodzajów błędów wychowawczych popełnianych przez nauczycieli. Z analizy materiału wynika, że w opinii 38,5% respondentów nauczyciele bardzo często postępują w sposób niekonsekwentny. Ponadto zdaniem 28,2% badanych hamują aktywność uczniów oraz idealizują uczniów (tego zdania jest 24,3%). Są też w swoim postępowaniu rygorystyczni wobec swoich podopiecznych (21,8%). Zdaniem 60,3% badanych nauczyciele często postępują rygorystycznie. Podobna liczba ankietowanych deklaruje, iż często nauczyciele są obojętni wobec uczniów i ich spraw (55,1%). W opinii 51,3% ankietowanych nauczyciele często hamują aktywność uczniów. Ponadto 48,8% badanych wskazuje, iż często nauczyciele idealizują niektórych uczniów i w swoim postępowaniu oraz wymaganiach są niekonsekwentni (53,8%). 39,7% respondentów sądzi, iż nauczyciele często wyręczają uczniów i są wobec nich ulegli. Najwięcej badanych studentów (62,8%) deklaruje, iż rzadko nauczyciele są agresywni wobec uczniów. Dla 51,3% ankietowanych nauczyciele rzadko ulegają namowom dzieci czy spełniają ich zachcianki. Z deklaracji badanych studentów wynika, że tylko uległość i hamowanie aktywności nie miały nigdy miejsca w środowisku szkolnym.

Kolejne pytanie dotyczyło wskazania przez ankietowanych konkretnych rodzajów zachowań przejawianych przez nauczycieli. Z analizy materiału wynika,

iż dla po równo 69,2% badanych nauczyciel w różnych sytuacjach formułuje przede wszystkim zakazy, nakazy oraz jest niekonsekwentny, zmienny w stawianiu wymagań. Ponadto zdaniem 67,9% respondentów nauczyciel zakazuje pewnych aktywności uprawianych przez uczniów bez uzasadnienia. Według 61,5% ankietowanych nauczyciel wypowiada negatywne opinie o uczniach. Zdaniem 52,6% nauczyciel ośmiesza ucznia i poniża go. Dla 39,7% badanych nauczyciel jest zmienny w stosowaniu nagród i kar.

Następne pytanie dotyczyło przedstawienia przez badanych przyczyn popełnianych przez nauczycieli błędów wychowawczych. Jak pokazują analizowane wypowiedzi, najczęstszą zdaniem 80,8% ankietowanych przyczyną są osobiste problemy nauczycieli i przenoszenie ich na klasę. Według 62,8% badanych przyczyną jest również brak świadomości ze strony nauczycieli popełniania określonego błędu. 61,5% respondentów wskazało także na brak odpowiedniego przygotowania pedagogicznego oraz przeświadczenie nauczyciela o wyższej pozycji (53,8%). Wśród przyczyn badani wymieniali też podkreślanie wyższej pozycji (41%) oraz brak rozumienia empatycznego ze strony nauczycieli, na co wskazało 32 badanych.

W kolejnym pytaniu poproszono ankietowanych o wskazanie konsekwencji, jakie niosą dla ucznia popełniane przez nauczycieli błędy wychowawcze. Najwięcej, tj. 55 badanych studentów (70,5%), wymieniło takie skutki tego problemu, jak: niska samoocena, lęk przed szkołą i przed nauczycielem, brak motywacji do nauki, wzrost poziomu agresji, poczucie osamotnienia. Inne skutki wskazane przez badanych studentów były następujące (19 badanych – 24,4%): uczniowie boją się wyrażać swoje zdanie, zamykają się w sobie, zahamowanie rozwoju, pasji dziecka, trudności w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych, negatywne nastawienie wobec nauczyciela, poczucie niższości, hamowanie kreatywności, nieśmiałość, wycofanie, brak szacunku do nauczyciela, uczeń może czuć się bezwartościowy, poczucie bycia „gorszym”.

Ostatnie pytanie dotyczyło podania konkretnych sposobów na minimalizowanie popełnianych przez nauczycieli błędów wychowawczych. Najliczniejsza grupa ankietowanych (73,1%) wskazała następujące sposoby: udział nauczycieli w szkoleniach, warsztatach pedagogicznych, więcej praktyki na studiach, egzaminy wstępne na studia pedagogiczne, podnoszenie ich kwalifikacji pedagogicznych, spotkania ze specjalistami dla nauczycieli, współpraca z psychologiem. Ponadto 15 badanych studentów (19,2%) zwróciło uwagę aby nauczyciele: starali się być bardziej empatyczni i wyrozumiali, stosowali podejście indywidualne względem uczniów, stawiali jasne granice, traktowali wszystkich na równi, nie faworyzowali, oddzielali życie prywatne od zawodowego oraz wymieniali się doświadczeniami z innymi nauczycielami. W wypowiedziach 6 ankietowanych pojawiły się też pewne sygnały ostrzegawcze dla rodziców. Badani zwróci-

li uwagę na to, by rodzice byli czujni i nie przyzwalali na takie zachowania ze strony nauczyciela oraz by w szkołach miały miejsce niezapowiedziane hospitalacje na lekcjach.

Podsumowanie

Podsumowując powyższe treści na temat błędów wychowawczych popełnianych przez nauczycieli, ponad 60% badanych deklaruje, iż nauczycieli często cechuje rygoryzm w postępowaniu z uczniami, co wiąże się z przedmiotowym podejściem do uczniów, formułowaniem wobec nich zakazów i nakazów, tym samym podkreślaniem, kto w tej relacji jest na pozycji wyższej (por. Zubrzycka-Maciąg, 2018). Dla ponad 50% ankietowanych nauczyciele są niekonsekwentni w postępowaniu z uczniami, dominuje u nich zmienność w stawianiu wymagań oraz brak uzasadnienia przy stosowaniu wzmocnień pozytywnych i negatywnych. Zdaniem ponad 80% respondentów przyczyną popełnianych przez nauczycieli błędów są ich problemy osobiste i przenoszenie ich na klasę. Można przypuszczać, że nauczycieli cechuje niski poziom świadomości siebie. Jak twierdzi Janowska (2003), nauczyciel jako osoba, której powierzono wychowanie, musi się odznaczać wysokim poziomem świadomości siebie, uświadamiać sobie własne uczucia zarówno pozytywne, jak i negatywne oraz umieć określić źródło tych emocji. Skutki, jakie ponoszą uczniowie z racji popełnianych przez nauczycieli błędów, to zdaniem 70% ankietowanych niska samoocena, brak wiary w siebie i swoje możliwości, wzrost poziomu agresji i lęk przed szkołą, nauczycielami (por. Zubrzycka-Maciąg, 2018). Najliczniejsza grupa ankietowanych (ponad 70%) wśród sposobów na zmniejszenie popełnianych przez nauczycieli błędów wskazała głównie udział w szkoleniach i warsztatach pedagogicznych, bowiem to na nauczycielu spoczywa ogromna odpowiedzialność za stwarzanie sytuacji umożliwiających rozwój ucznia, przygotowanie go do samo-realizacji w dorosłości i osiągnięcie sukcesów w życiu osobistym, społecznym i zawodowym (Dyląg, 2010).

W świetle powyższego konieczne jest nieustanne uwrażliwianie nauczycieli na potrzeby uczniów. Uświadamianie im konsekwencji błędów wychowawczych, jakimi może być obciążony uczeń w swoim dalszym życiu. Sercem działalności edukacyjnej szkoły jest to, co się dzieje w relacji nauczyciel–uczeń. Nauczyciel i uczeń są osobami, które powinny być w stałym dialogu ogarniającym znacznie szerszy zakres zagadnień niż tylko obszar dydaktyczny (por. Paszkiewicz, Łobacz, 2013).

Literatura

Cieśleńska, B., Głowala, A. (2017). Spostrzeganie błędów wychowawczych nauczycieli przez uczniów szkoły średniej. *Społeczeństwo. Edukacja. Język*, 5, 147–162. DOI: 10.19251/sej/2017.5(12).

- Dyląg, J. (2010). *Podmiotowość ucznia i nauczyciela a kształcenie emocjonalne i etyczno-moralne w edukacji zintegrowanej*. W: I. Adamek, M. Grochowalska, E. Żmijewska (red.), *Relacje i konteksty (w) edukacji elementarnej* (s. 45–51). Kraków: Wyd. UP.Gurycka, A. (1990). *Błąd w wychowaniu*. Warszawa: WSiP.
- Hurło, L., Kijowska, I.M., Sorokosz, I. (2017). *Psychospołeczne wyznaczniki funkcjonowania ucznia we współczesnej szkole*. Elbląg: Wyd. PWSZ w Elblągu.
- Janowska, J. (2003). *Samoaktualizacja w teorii i praktyce kształcenia nauczycieli*. Lublin: UMCS.
- Jarosz, E., Wysocka, E. (2006). *Diagnoza psychopedagogiczna. Podstawowe problemy i rozwiązania*. Warszawa: Żak.
- Paszkiewicz, A., Łobacz, M. (2013). *Uczeń o specjalnych potrzebach wychowawczych w klasie szkolnej*. Warszawa: Difin.
- Pilch, T. (2010). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Warszawa: Żak.
- Zubrzycka-Maciąg, T. (2018). Uczeń jako podmiot/przedmiot oddziaływań pedagogicznych we współczesnej szkole. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 3(25), 159–164. DOI: 10.15584/eti.2018.3.22.
- Zubrzycka-Maciąg, T., Wosik-Kawala, D. (2012). *Wychowanie w szkole. Wskazówki dla nauczycieli*. Lublin: Wyd. UMCS.